

ӨДӨБИЯТ ВЭ ИНЧӨНӨТ

ҮРЭК ДӨЛҮНТҮСҮ ИЛЭ

ПОЕЗИА

Ноби Хээрн. «Улдуу карвань». Шерлер ва поэмалер.
«Лазьчы», 1979.

Ел севад, ким слин
ешгино жадм,
О бизе гүдрөтдир,
бизе дагагдм,
Халгемсэ бир дүйлэ,
Халг еве бизесэ дэ
дүйлэда халгдм,
«Лазьчы» ишриятчыны
«СРНИ Довлет мурфаты
лауреатары» сисилесинден
бурадылы «Улдуу карвань»
китабыны «Торпаг эгри»
болмасына кириш кими -
верлимши бу банд эслэнде ким
табын үмүк пафосуну, мур-
фатчыни индики жаралчы-
лык мөрһалте үчүн сөвчижа-
лы одан үмүк алаанын
кестөрө билер.

Ноби Хээрнин жени шер-
лери ва үмүкйитлэ, бүтөн
дүйлэ жаралчылыгы барэлэ
дүшүрүмкү, кистаристемэлэ,
бурадылы сөз усталарымдан
биринчи машуур фикрини, хат-
тырадылы: бүтүн бөлүк, са-
неткарлар «бизин нара сөз
апарардык». Эслэнде бу сөз-
лөрү, адабийлатта өз ориги-
нал мөзүсү, тазе мөнөви
проблемлер аламы, тарават-
ты ва жени ифадэ үсүллары
олан бүтүя сечилэн сөнөткар-
лар багтында демек олар.

«Улдуу карвань»ныкы му-
фатчы «бизин нара апа-
рыр?» Бу суралык чалабыз
Ноби Хээрнини, һам бир ва-
тандаш кими, сөсийлэ мүасир
дүйнанын кеңишиди, гагым
ва һөйчаналды, дүйлүн бир
нисак кими, һам да бир са-
неткар кими мөвгегини, ажал
ва өгидисини, ичтимал-бөдий
идеалларыны дүймөк ва гүл-
көндөндөрмөк бахымында
маргадылар:

Сөсийлэ керд халгымын
үрөк дөлтүгүсү вар,
Масор өмүр сүрөни
үрөк чапкыд тэбээктэ
Мур өсирини хэбарлар...
Өсирк жөндөк хэбарлар...
Бар кистра да жазымдын
мөж замандад хэберсык.

Сикосийлэ керд халгымын
үрөк дөлтүгүсүн дүйлүн шап-
рык бу дахили күчү һам да
эсрдэн, замандан хэбар тү-
мага икман веран бир мөһө-
ви үстүлүк кими гүмет-
лэндирмөк чөк төбийдир.
Чүнкэ замалы, дөвүр дөрк
өтмөжө, дүймөга догру кеден
юд мөһө догма халгын тале-
жидан, үрөк дөлтүгүсүн
дөк кечир, Дүйнанын бөлүк

ринде дуулар. Мөсален,
«Торпаг эгри» сисилесинде
илк бакышыда конкрет ва тазе
образларла ифадесин чөтин
олан бир мөзүлэ мурачыт
едилер. Лаким мүаллиф бур-
да да өзүнчэ сөдиг галыр,
догма төрөгалым, етирджи
көрүшү шөксинятларын адал-
рым илэ романдандырлар ва
Һөким адалр һам да лирик
гаһрамын ан һассас өвлөд-
кө дулгуларынын дашым-
чысына, ифадесини чөрир-
лардык. «Бир халгын дүйнэ-
жа сонусу торпагы»ндан
башланан юд уоздыгыча уоз-
нор, бизе герйра-дан бир мө-
дөвийлат дүйнөсына апарыр
Бу дүйнанын өз ганушылар
мын сийлэс, итисилэс, чөри-
фы харишларындан башга
бизе дө көзэллик хөртөснө
вар. Нисан дүйлүлөрү илэ
көчкөил бу хөртөздө сөрһад-
дөк, афы-сечкиликтер гүвөө-
дөк дүшүр, халкын-узагылы
саларын сөдө адамларны до-
галашыр, постик көзэллик
галуларкы бу сларын догма
гүрүдү илэ говушдуур:

Бахымын
Көзлөрүмдө догма бир өлкө...
Сөз ачдым Хээрэ сөдөгөтмөдө,
(«Өлөндө, Японияны».)

Төсөдүфи дежил ким, сөз-
һат ше рлөринде шаирини Ва-
тон, төрөгалым, өмүрүн
мөһө һатгында дүшүнчө-
лөри гырылдыр, өксинэ, жени
рокетлөрлө зонкилөшөр
ва даба төсирли бир аһкө-
дө давам етдирилди. Япония-
жа сисилесинден олан
«Дашлар багы» ше рин бу
мөһөда көзөлдөр. Лирик
гаһрамынны хөйлимдэки
Ватон ападышымын сөрһад-
лөкө сыгмаган бүтөөлүгүнү
кестөрмөк бахымында өз
онун исносөвөрлик дүйлүлө-
рынык дүйнанык нече кеңиш-
ликкө аһатө етдижини кестө-
рмөк сарылдан «анашаг»
«Олар чичөжө дөндүлөр»
ше рини дө шаирин сон ил-
лардык ан халкын эсарлөрин-
дөн сажалымж.

Шаирин бизе авардыгы
постик алэмдө тез-тез вахт,
заман аналгышлары да өз

лини, демек олар ким, һөр
кисрада дуулар.

Эсардө белэ бир чөһөт да
дигити чөдө едир ким, улу
санөткар бабамзын бөлүк-
гүрдүндөн сөз ачарын лирик
гаһраман өзүнү, бу күн то-
мси етдижи торпагын индики
проблемлөрини унуткар, бу-
на керд да баба илэ өһөжин
көрүшү эслэнде. Ватония
кечмишида бу күнүгүн, көрү-
шү төсирни багышалаыр.
Белэ бир төсирли көрүш
«бөшөр талөжини үфүглө-
ондө бир халга абидэ кими
учалан» Насимн шөксинятчи-
нин төрөнгүнү етдижини,
һам да лирик гаһрамын өз
характерини ачыр ва онун
бу күмө багы дүшүнчөлө-
рына танад өсөр.

Насимн гүрөти, гарамын
һүчрөдөк гөбөр, лирик гаһ-
рамын нөрһат дүшүнчөлө-
рын поэмалда, бир нөв, ары-
ежы образлар сөвийлөткө
галдыр. Лаким эсардө бу-
ларны һамымыны өз атра-
фында бирлөшдөрөн башлы-
ча бир гөһрөман да вар ким,
о да Азарбөйжанлыр, тарих
божу етирджи фикир ин-
һанклары илэ башөриятчи
канилик эрөөлөрини кестөн
Юлланын - ишметиндери
халкымызылар. Ноби Хээр-
нини ан халкын ше рлөринде
дө эслэнде ары-ежы һөят
һадисаларини, сөмими сөви-
ки дүйлүлөрүни, төбит
лөвһөзлөрини, хатиралөрини,
арзуларын - бир сөздө, илһа-
мы ганаданкыран һөр шежин
елэ бир ичтимал мөвгегин да
вар ким, бу мөвгеген эслэнде
өчүкү лирик гаһрамынны
томсила елөдижи халгы, онун
нөчкөлик ва гөһраманлыгы-
ны да чөк ачдым көвүр. Бу,
Ноби Хээрнини лирикасына
хүсөси бир ичтимал кесер,
сөвийлөткө, кеңишлик ва
төсир күчү ашылдыр. Мө-
сален, сонралар «Бизин Са-
битогануну бөстөлдөдижи му-
сити илэ диллөр ээбөр олан
ве ади бир төбит лөвһөсө
Јаралан «Даралар» ше ринде
шаирин бүтүн жаралчылыгы
үчүн дөлтөмтис кими сөс-
лөнин белэ мисралар вар:

Сөм күшөш, мөн кес бир
ээрро кими,
Дирйжак огдулан,
Өлсөм торпагы,
Сөм ким дөлтүдүрүк
мөһки галбкми,
Сөм уча чиларсы,
мөһсө Јарпагы.

Бу бахымыдан Јанашанда,
«Улдуу карвань» китабында

«Сөк кетдин» ва башга бир
чөк көзөл ше рдө постик
фикрини шөһалэ ахарыны
һам дө бөдин-фалсөфи дү-
шүнчөнин камиллиги, сөзүн
имканиларын да максимум
истифаде бачарыгы тамкала-
лар.

Алдымыз ва конкреттик,
үмүкйитлө, Ноби Хээрнини
жазы төрөни ва ватонды,
санөткар мөвгегинө сөз ба-
шыла хүсөсийлат кими онун
гаһрамын өчүкү мөһөбөтин
гаһрамынларындан бирн са-
жымалдыр. О руһон ро-
мантык өлсө да, ше рлөринде
заһирин өзүр көрүгүн өшлө-
лөр арысында һисс, дүйлү
көрүлөр салон күчлү постик
фантазия өлсө да, бу-
кун ифадэсн һөһмиш барма-
ла тохунулагач, үрөклэ сү-
хылачак гөдөр өвалдыр, тор-
пага, халгын постик аһиндө-
лөрини Јашары көһөлөрүнө
багышлар. Ноби Хээрнини
Јаралчылыгындакы таравти
бир сөбөтини да постик
лексикону Јенилидиңдө Јох,
мөһө аһиндө лексиконду жени
бахышыла гүметләндирмө-
синдө, сөзалорын жени мөһө,
семантик чаларларыны үөз
чыхармасында ахарым ла-
зымыдыр. Оуну ше рлөринде
сөз дөүзүмү, чалын-чарпаз,
төздөди көлмө һөркүлөрү -
дилмизини ан эрөфи, сонусу
ассоснатив имканилар ачан
бүллөр гәһрамына, дөрин
постик гатларына багыла-
нысы илэ көзөлдөр. Бу мөһөда
Ноби Хээрнини поезиясы
бизин һам дө Азарбөйжан дил-
зини ан төмиз, ан көзөл кө-
шөларини, дөринлигини өз
учалгына «апарыр».

Шаир өз постик образла-
рында һөһмиш һөяттин, чө-
миһөтин, сөмөкө дө бүтүн дик-
хөр төсир объектларын тө-
залларыны өсөк көтүрүө. За-
һирин биринчи көрүнан
мөзүлөрдө Јазылышы сакип
ахарлы эсарлөринде да мис-
ралар, сөз дөүзүмлөри ара-
сында күчлү дахили тээзд,
Јаратмаг - муәлифни баш-
лыча ифадэ үсүлларында-
дыр. Бу, онун эсарлөрини
күчлү бир постик драматизм
көтирер.

Гөһө кетирсиниз...
Јахлы мөһлөрө,
Мөһ Јохам... Јазымыз ва
заман о вар,
Көзүмү галдырмө баха
билжирөм.
О кес
истасө
эл дө галдырар.

«Айры сөһмөлөрүн өрик
дагысы».)
Ноби Хээрн мүасир поези-
Јамында эсасан лирика уста-
сы кими тамында да, онун
бир сыра ше рлөринде эпик
башлангыч күчлүдүр, харак-
тер Јарада билмөк гөбилијә-
ти өзүнү ачдым кестары.

Мөһчө, өдл шаирин постик
эсарлөри дил бахымында
елэ бир сөвийлөдө өлмө-
лдыр ким, онларын дөһөфал-
тө Јазылыш позулдугу, сөз
үзөринде амөлийлат һисс
олунмасын, ше р чалы бир
варлык кими бүтөн ва көрү-
дүгү кими монолит тээсөвүр
едилмөлдөр. Бу мөһөда Ноби
Хээрнини постик сөһбөти
елэ башлангычдан саф, тө-
миз, биткин олуб. Инди
онун һатгында Јеткин, камил
бир шаир кими даһышаркан
гејд өтмөлийж ким, Јеткинлик
сөзүнү онун постик дили,
иһадөтө һөр барэдэ ела ийр-
кыл өнчө дө демек оларды.
Демек, шаирин постик ка-
милийж сон китабарында
заһирни өләмөтлөрдө, иһадө
үсүлларында Јох, даһа чөк
дүйлэга бахышын үксис фал-
сөфи маһасын ва дүркинлик-
лөдөр. Јүксөк шаирна дил-
лә, афористик үмүкйөшмө-
лөр Јолу илэ Јазылышы «Үм-
мандан дамалар» китабы
да бу мөһөда шаирин өз Ја-
ралчылыгында жени мөрһө-
лөрдө гөдөм гојдугуну тәсдиг
елер.

Сабыр РҮСТӨМХАНЛЫ

Абабы тангыш

чография, слөчө да мөнөви
үфүглөрүнө говушмаг үчүн
өтө адаларыны, алгымы,
күчүнү догма јүрүш мүгдө-
сө очагылары гырагында сү-
памага, онун азылдыгы, гүд-
рөти - үргүнда мүбаризэдө
башгаларында да керөкли ола
билчелэжини сүбөтә Јетрма-
сыны, өзүнү, өз обасыны,
өз јүрүдү дүшүнө билмөжөн
алам, өз Јахлы адамларыны
сөзө билмөжөн адам дүйнэ
һатгында неча дүшүнө, үмү-
кйитлэ, һамыны нече сөзө
билэр?

Ноби Хээрнини дүйгүсү ва
сөкөиси белэ уивансыз му-
рарөдликден уоздыр. Онун
истөйинан дө, лифротияны
дө һадөфи һөһмишө ајдык ва
конкретлар. Онун өчүкүнү
дө зат етдижи постик алам
балача бир каньдан, һөйтөңдө
дө өз ајдык өкчөликш гөһө
чөвар учалан сөдө өвдөн
башлардыр.

Бөлкө эсарлөрдө
алам бир сүјам,
Мил-жик халдырда
јатым көлжөшкөм,
Бөлкө үрөјүндө доган
аруулам,
Узак носыларда
чатым көлжөшкөм?

Посма заһирөн сакип, үмү-
кйитлө, Ноби Хээрнини Ја-
ралчылыгында сөвийлөткө
өлдө тэмжанын бир постик
төһкижө шөксиндө Јазысыла
да, алгы јуа илэкин бир һө-
рөтин кызары илэ Јогрумуш
бу көрүшүн дахили көркин

Ноби Хээрнини «бизин апар-
дыгы» алам - халгымызын
өһө көзөдө мөнөви сифатларын
илэ багылы олан «Вачы»
поэмасында төсөвр етдижини
кими сөдөгөт, өтһөбөр, гаһ-
рөманлыгы, сафтыгы ва төмиз-
лик аламдыр.

Ноби Хээрнини «бизин апар-
дыгы» алам - халгымызын
өһө көзөдө мөнөви сифатларын
илэ багылы олан «Вачы»
поэмасында төсөвр етдижини
кими сөдөгөт, өтһөбөр, гаһ-
рөманлыгы, сафтыгы ва төмиз-
лик аламдыр.